

dünyevîleşmenin paradoksu

CEMAL ŞAKAR

Modernliğin sözcük dağarcığımızı kazandırdığı dünyevîleşme kavramı; nasıl bir bağlam içerisinde kullanılırsa kullanılsın daima olumsuz bir çağrışıma sahiptir. Bunun öncelikli nedeni kutsalın, dinî olanın dışında kalanı tanımlamak için kullanılıyor olmasıdır. Bu yanıyla profandır; dinî olandan uzak olanları ya da uzaklaşma gayretlerini göstermektedir. Dünyevî, dünyaya ait olanı tanımlayarak dinî olandan farklı bir alan açar. Dünyevîleşme ise süreçlidir; dünyaya ait olmayı süregelen bir eylem olarak tanımlar; mekânsaldır, maddeye, dünyaya bağlı olanları; bağlı kılınanları tanımlar.

Çağrışımındaki olumsuz karakter de kavramın bu yükleriyle ilgilidir ve daha çok dünyaya ait olmayan, olmaması gerekenlerin dünyaya 'indirildiğini', dünyayla ilişkilendirildiğini ya da dinî olanla ilişkilerinin koparıldığını imler. Modernlerin 'hemen şimdi, burada' kurmak istedikleri rasyonel dünya tasavvurlarının önemli argümanlarından biri olarak; öteye ait her ne varsa hepsini maddî olanın sınırları içine çeker. Ancak dinî olanla dünyevî olan

arasında keskin bir sınır çizmek olası değildir. Dinî olan ancak dünyada temessül edilebileceği için maddî olanla ilişkilidir; dünyevî de daima dinî olan tarafından kuşatılarak kutsallaştırılır. Geçişlilik hali modernlerin hemen şimdi, burada kurmayı umdukları cennet için 'öte'lerde olanların da dünyaya katılmasını sağlar. Onlar böylece dünyevîleşerek; sınırlı, geçici dünyada yeniden yaratılırlar. İnsan için herhangi bir yabancılaşma taşımazlar, korku nedeni olmaktan çıkarlar; gözle görülecek, elle dokunulacak şekilde somutlaşırlar; bir anlamda inanılabilir olurlar.

Müslümanlar açısından sorun dinî olanın, dine ait olanın, dinin belirlemesi gerekenlerin; modernlikle birlikte doğan kutsal-profan, ruhban-laik ayrımı nedeniyle profanlaşması, laikleşmesi, dünyevîleşmesidir.

Dünyevîleşmeyle maddî olanlar, birer gerçeklik olarak dünyada yer alanlar arasında temel bir fark vardır: Maddî olan, gündelik olan üzerinde hiçbir kutsallık, ötelere dair herhangi bir çağrışım ya da imâ taşımaz; görüldüğü kadardır. Ancak dünyevîleşenler aracılığıyla maddî olanlara kutsallık, değer ve böylelikle rasyonel dünyaya ruh katılmış olur. Bu anlamda dünyevî, görünür olanla yan yana durmaz; onunla eşitlenmez; o daha çok lâtif bir varlık olarak görünür, olanlar üzerinden kendine yer açar.

Modernlerin hurafe, esâtir hatta salt dinî oldukları gerekçeleriyle reddederek kurdukları rasyonel dünyanın çıplaklığını örten, ona bir sır katan ve insanların rasyonaliteye rağmen aramadan durmadıkları ya da ötelere dair tecessüslerine mağlup oldukları anlarda duydukları boşluğu tuhaf bir maneviyatla dolduran 'dünyevîleşen'ler, ironik bir şekilde hem fiziğe hem de metafiziğe aittirler.

Dünyevîleşenler bu ironiye rağmen bir eşiktirler; hem ötelere dair imâlarla yüklüdürler hem de maddîliğin sınırlılığına mahkûmdurlar. Zaten kavramın paradoksu da bu eşikte doğar; hem kutsal olanlar

dünyaya inmiştir hem de maddî olanlara kutsallığın mucizevî eli değmiştir. Kutsal olanları dünyaya indirdiğinden Müslümanlar için olumsuz; maddî olanlara kutsallık katarak yarattığı maneviyat açısından da modernler için olumlu bir çağrışımına sahiptir.

Müslümanlar açısından sorun dinî olanın, dine ait olanın, dinin belirlemesi gerekenlerin; modernlikle birlikte doğan kutsal-profan, ruhban-laik ayrımı nedeniyle profanlaşması, laikleşmesi, dünyevîleşmesidir. Aslında sorun dinî olan, dine ait olan gibi ayrımlara gidilmesinde yatmaktadır. Dinî olan her şeyi kapsar mı; dindışı alan mümkün mü, tartışmaları bu bağlamda anlamlı değildir. Hatta daha işin başında bâtıldır. Zira buradaki temel soru neyin dünyevîleştiğidir. Nelerin dünyevîleşmemesi gerektirir.

Dünyevîleşme kavramı, 'öteki'ne göre tanımlandığı için kendiliğinden dünyevî olmayan bir alanı da varsayar; varsaydığı alan da dine ait olandır. Soruyu/sorunu doğuran da kavramın bizde yarattığı bu varsayımdır. Kendimizi ikilik ya da ikirciklilik karşısında buluveririz. Felsefenin keskin düalizmi olmadan 'kıyas' yapamayan aklımız; bu ikiliklerin yarattığı soruların/sorunların karşısında meflûc bir hâldedir.

Temel soru olarak ortaya koyduğumuz nelerin dünyevîleştiği; nelerin dünyevîleşmemesi gerektiği sorununa geri dönersek eğer; neleri dinden, dünyevîleşme bağlamında da kutsaldan ayırdığımızı kendimize sorabiliriz.

Dünyevînin bizdeki olumsuz çağrışımlarını; beden-ruh/Âdem-dünya ve kutsal-profan/maddî-cismanî.. gibi tipik örnekler üzerinden anlamaya çalışabiliriz. Yazımız bağlamında bizi ilgilendiren beden-ruh ayrımına gidilmesi ve Âdem'in cennetten çıkarılmasının 'düşüş' olarak telakki edilmesidir.

İrfânî öğretiyeye göre 'Saf İyi'den aşağıya doğru inen varlıklar âleminin son halkası maddedir. Madde, saf iyinin karşısında kötüyü, süfliliği temsil eder. İnsanın beden ve ruhtan müteşekkil yapısı da; yaratılmış her şeyde hatta tanrı fikrinde bile düalist olan bu anlayışla mütenasip bir hâle getirilir. Beden, maddî yanı temsil ettiği için dünyaya bağlanır. Sınırlılık, ölümlülükle malûldür. Ruh lâtiftir, geldiği, koptuğu

saf iyiye aittir; aslına, ona dönmek eğilimdedir. Nefs de levvâme ve emmâre olarak bu ikilikten payını alır; biri hazzı, cinselliği diğeryise iyiliği, güzelliği ister. İnsan akıl-gönül, göz-kalp gözü, beyin-kalp gibi ikiliklere bölündükçe bölünerek dahası bu ikilikler nefste gördüğümüz gibi kendi içinde alt kategorilere ayrıldıkça ayrılır, böylelikle insan tözlerin/cevherlerin çatışmalarından mürekkep bir varlığa dönüştürülür.

Tanrısal bir özün/cevherin bedenlenmesiyle birlikte insan da tıpkı dünyeviler gibi bir eşiğe dönüşür. Kendinde ruhanî ve cismanî olanı toplar; ruhanî yanını ulvîliğe, cismanî yanına süfliliğe tekabül eder. Ancak burada da bir paradoks oluşur: Dünyevî olanları aşan, tüm vaatleri üzerinde toplayan put, idol, ikon ve imge gibi göstergeler ancak dünyayla, maddeyle, zaman ve mekânla kayıtlı olma zorunluluğundaki gibi insan da taşıdığı öze/cevhere rağmen ancak bedenlenmesiyle kendini idrak eder. İçindeki öz çatışmalarına, gerilimlerine rağmen misafir gibi de olsa, çaresizce bu dünyaya aittir, mahkûmdur.

Âdem'in düşüşü, aslından, yurdundan, kötülüğün ve çirkinliğin olmadığı cennetten çıkarılıp dünyaya gönderilmesi de beden-ruh ayırımına yaslı bir anlatı olarak kurgulanır. Eğer İblis'in iğvasına kapılıp sürçmeseydi, dünyaya gelmeyecekmiş, bedenlenip kendini idrâk etmesi istenmeyecekmiş, sınava tâbî tutulmayacakmış gibidir. O, cennette melekler gibi ruhanî bir varlık olarak yaşayıp giderken sürçer ve cennetten atılır. Düşüşü esnasında da feleklere uğrar ve her kürede kirlenir.

Âdem'in cennetten çıkarılmasının düşüş olarak değerlendirilmesi, beden-ruh ayırımının zorunlu kıldığı ruhların elest bezminde yaratılıp bedenlenmek üzere dünyaya inmesi fikirleri, aslında insanın dünyevîleşmesini anlatır. Dünyaya ait olmayan her şeyin dünyaya indirilmesi, onunla ilişkilendirilmesi anlamında dünyevî kavramının sahip olduğu bütün çağrışımları bakımından insan da dünyaya gönderilmekle dünyevîleşmiştir. Zira dünyada olmak, duyularla algılanabilir/algılayabilir olmak; maddî olmayı, dünyevî olmayı zorunlu hâle getirir.

Dünyevîleşmiş insan geldiği mekân ve makam bakımından sevgilisinden, öz yurdundan kopmuştur.

Bu yüzden ayrılık acısına aşk ile katlanmak zorundadır. Ayrılık sadece sevgiliden kopmayı değil, öz-yurdundan da ayrılmayı içerdiği için insan, dünyada gariptir, mahzundur hatta yetimdir. Tıpkı kamışın sazlıklardan kesilip koparılması gibi o da ait olduğu yerden kopmuştur; inlemesinin nedeni de budur. O, bu dünyaya ait değildir; bir misafirdir. Önceleri yaratılmış ruh fikri nedeniyle başka bir âlemden geldiğine inanır; orada oluş ve bozuluş yoktur; dolayısıyla ebediyet yurdundandır. Bu bakımdan Âdem'in yeryüzüne inmesi, inerken de ötelere dair birçok hatırayla gelmesi, kelimenin tam anlamıyla dünyevîleşmedir. Çünkü madde ve ruh arasında kurulan analogiyle o, tam bir eşiğe dönüşür; hem ötelere dair göndermelerle, çağrışımlarla yüklüdür hem de dünyaya aittir, maddîdir.

Âdem'in cennetten çıkarılmasının düşüş olarak değerlendirilmesi, beden-ruh ayırımının zorunlu kıldığı ruhların elest bezminde yaratılıp bedenlenmek üzere dünyaya inmesi fikirleri, aslında insanın dünyevîleşmesini anlatır.

Âdem'in düşerken geçtiği yedi kat felekler daha sonraları sūfîlerin seyr-i sūlûk rotasını da belirleyecektir. Yapılması gereken vuslata tâlip olmaktır ve ölmekten önce ölmektir. Zaten insanlar bu dünyada uykudadırlar; ancak öldüklerinde uyanacaklardır. Bu retoriğe göre insan içine döndükçe, beden elbisesinden soyundukça dünyevî olandan kurtulacaktır. Cabirî; dünyadan, bedenden kurtulan ruhun aslına, sevgilisine, özyurduna geri dönüşünde uğradığı yedi 'müdebbir felek'te nasıl yüklerinden, günahlarından arınarak yükseleceği konusunda Hermetik literatürden şu pasajı aktarır: "Artık insan, göğe yönelir ve semavî kürelerin suretlerine doğru yol almaya başlar. İlk kürede (:Ay) gelişme ve eksilme gücünü bırakır. İkinci kürede (:Merkür), artık hiçbir fonksiyon icrâ etmeyecek olan kötülük ve hilekârlık güçlerini bırakır. Üçüncü (:Zühre/Venüs) kürede, etkisiz hâle gelen arzu vehmini terk eder. Dördüncü kürede (:Güneş) büyüklenmeyi terk eder. Bu küre

de artık, harekete geçirdiği arzu duyulan hedefleri yitirmiştir. Beşinci kürede (:Merih) sorumsuzluk ve yalan iddiayı bırakır. Altıncı kürede (:Müşteri) zenginliğin doğurduğu ve artık etkisiz kalan yasak arzuları terk eder. Yedinci kürede (:Zühal) tuzak kurana yalanı terk eder. Böylelikle felekî kürelerin kendisinde bıraktığı tabiatlardan arınmış bir hâlde, kendi zafî kuvvetinden başka hiçbir güce sahip olmaksızın sekizinci göğe girer. Yüce Tanrı'yı kuvvetleri ile beraber tesbih eder. (...) Kuvvetlerin aynısı olurlar ve yüce Tanrıyla birleşirler. Çünkü bu, irfâna sahip insanların mutlu sonudur. Bu son, onların da Tanrı hâline gelmesidir.”¹

Dünyevîleşme hangi olgu üzerinden konuşulmaya çalışılırsa çalışılsın zorunlu olarak ikilikten; ikilikler arasındaki zıtlık ya da tenasüpten ve bunlar arasındaki ittisalî veya infisalî bir bağdan, bağıntıdan söz etmeyi icbar eder.

Gerek Âdem'in düşüşü gerekse beden ruh ayrımının yarattığı dünyevîlik duygusu dünyanın kötülenmesi sonucunu doğurmuştur; hatta dünya, madde, beden bizatihi kötüdür anlayışı pekişmiştir. Kötülüklerden arınmak, kurtulmak için bir avuç seçkinin sahip olduğu sırlı bilgi eşliğinde yükselmek, yücelmek gerekmektedir. Dünyaya sırt dönmek, azgın nefsin isteklerine boyun eğmemek gibi simgelerle anlatılan bu mücadeleye süflilikten kurtulmanın tek çaresidir. Dünya, Âdem'in düşüşüne denk gelecek bir biçimde süflî olduğundan dolayı kötülüğü, çirkinliği temsil eder. Ruhun aslına, sevgilisine kavuşmasına yani vuslata daima bir mâni oluşturur.

İnsanın yeryüzündeki macerası, ömrü bir kutsallık hâlesi ile kurgulandığında elbette dünya, madde ve beden gözden düşmektedir. Hatta dünyanın ve beden kötülenmesi giderek bir sövgüye dönüşmektedir. Dünya hayatı giderek çelik çomak oyunuyla eşleştirilmektedir. Hayata sırt dönerek ruhun bu kadar ulvîleştirilmesiyle aslında insan yüceltilip ona hak etmediği yarı tanrısal sıfatlar hamledilmektedir.

Kur'an'da dünya hayatı bir oyun ve eğlence yeri olarak nitelenirken (57/Hadîd/20) buradaki vurgu dünya hayatının hor görülüp küçümsenmesi değildir. Esed, ilgili âyete şu dipnotu düşer: “Hayat, bizatihi Allah'ın bir armağanı ve Râzî'nin de işaret ettiği gibi her türlü nimetin potansiyel kaynağı olduğu halde duyarsız ve kör bir şekilde ve manevî değerleri ve endişeleri gözardı ederek, yani öteki dünyayı hiçe sayarak yaşanması halinde bu olumlu niteliğini tamamen yitirir.”²

Bu bakımdan dünyevîleşme anlatıları bütün çağrışımlarıyla sorunludur. Zira modernler kutsal ve profan ayrımını yaparken bile seküler iki kavramdan bahsetmektedirler. Zaten sekülerlikten söz ettiğimiz her durumda zorunlu olarak zıt iki alanın eşit şartlarda birbirleriyle karşılaştığını varsayıyoruz demektir. Geleneksel pagan toplumların Allah inancına rağmen sadece araçlar, şefaathçiler olmak bakımından kimi müdebbir ruhanîlerin simgelerini yapmaları zaten açıkça şirktir. Ya da paganların tam zıttı olarak semavî âlemde fâil birtakım ruhanîler olduğunu varsaymak da şirktir. Yedi kat göğü dolayısıyla yaratılmış her şeyi birbirlerini etkileyen, çekip çeviren bir bağıntılar sistemi olarak tasavvur eden ontolojik algıda; mahlûkât felekler, devirler marifetiyle durmaksızın yükseliş ve düşüş halinde cevelan etmektedir. İnsan düşmüştür ama yükselir; marifet yükseldikten sonra yine halk arasına inmektedir.

Burada Allah insan, Allah âlem ilişkisini temellendirmek niyetinde değiliz. Niyet yaratılanlar arasında ittisalî bir ilişki olduğunu varsaymanın doğurduğu dünyevîleşme sorununa, tipik bir örnek olması bakımından insan üzerinden bakmaya çalışmaktır. Daha önce de değindiğimiz gibi dünyevîden, dünyevîleşmekten söz etmeye başladığımızda dinî olanla olmayan arasında bir ayrıma gitmeye başlıyoruz demektir. Sonra da neyin nasıl dünyevîleştiğini anlamaya çalışıyoruz. Aslında bu işleri başımıza kutsal profan ayrımının açtığı açıktır; bir şeyleri kutsal, bir şeyleri de profan olarak addettiğimizde bir şeyler hızla yer değiştirmeye başlamaktadır. Kutsal ile profanın birbirlerinin sınırlarını ihlal etmeye başlamasıyla doğan çatışma, tuhaf bir kafa karışıklığına neden olmaktadır. Çünkü kutsal sade-

ce dinî olanlar için değil; dindışı olanlar için de kullanılabilen bir kavramdır. Dahası dünyevîlik tanımları; yazımız boyunca vurgulamaya çalıştığımız üzere yaratılmış tüm âlemlerin ittisâl ilişkisi içinde olduğu kabulüne dayanır ve âlemler arasındaki bağların, bağıntıların açılımı, neticesi olarak kabul edilir.

Dünyevîleşme hangi olgu üzerinden konuşulmaya çalışılırsa çalışılın zorunlu olarak ikilikten; ikilikler arasındaki zıtlık ya da tenasüpten ve bunlar arası ittisâlî veya infisâlî bir bağdan, bağıntıdan söz etmeyi icbar eder. Gerçi dünyevînin tanımları arasında salt dünyada olanlar, maddî olan, bir anlamda mutlak bir dünyevîlik vardır; ama bu tanım genellikle ihmal edilerek; daima kutsalla profanın kesiştiği, bulunduğu bir eşik anlamı öncelenir: Yani fizikî olana metafizik; metafizik olana fizikî bir boyutun eklendiği anlam. Aslında, daha önce değindiğimiz gibi tam da burada paganların ve ruhanîlerin şirkinde söz ediyoruzdur. Böylesi bir eşik her Müslümanın imtina etmesi gereken tehlikeli bir 'arayüz' dür.

'Arayüz'ler her zaman insanların kendi sorunlarına, kendi dilleriyle dönme imkanını ellerinden alarak dili sofistike bir hâle getirir. Apaçık olan kavramlara tuhaf bir bulanıklık, müphemlik, muğlâklık katarak soruları/sorunları da sislerin içine gömer. Dahası böylesi bir dil Allah'ın beyyine olan âyetlerini ontolojik bir düzeye çekerek bağlamından koparır. "Ve senin Rabbin, her ne zaman Âdemoğulları'nın sulblerinden onların soylarını çıkaracak olsa, onları kendileri hakkında tanıklık etmeye çağırır: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' Onlar, cevaben: 'Elbette!' derler, 'Buna tanıklık ederiz!' (Bunu, böylece hatırlatıyoruz ki) Kıyamet Günü'nde, 'Doğrusu, bizim bundan haberimiz yoktu' demeyesiniz." (7/A'râf/ 172).

İnsan yüklerle, kirlerle süflî dünyaya düşmüş ama birçok ulvî, yüce hatıralarla yeryüzünde kirlerinden arınarak geldiği kutlu makama dönmekle yükümlü bir varlık değildir. Bu anlamda dünyevîleşme gibi bir sorunsalla boğuşmak durumunda da değildir. Âdemoğulları bir bir kendileri hakkında tanıklığa çağırılmaktadır; burada ne ontoloji ne de metafizik vardır. Taahhütlerine bağlı kalıp kalmayacaklarının;

dahası taahhütlerinin yükümlülükler içerdiğinin bilincinde olup olamayacağını sınavındadırlar. ■

'Arayüz'ler her zaman insanların kendi sorunlarına, kendi dilleriyle dönme imkanını ellerinden alarak dili sofistike bir hâle getirir. Apaçık olan kavramlara tuhaf bir bulanıklık, müphemlik, muğlâklık katarak soruları/sorunları da sislerin içine gömer.

dipnotlar

- 1 Muhammed Âbid el-Câbirî, Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı, (çev. B. Köroğlu, H. Hacak, E. Demirli), Kitabevi Yay., 3. Baskı, İstanbul 2001, s. 348.
- 2 Muhammed Esed, Kur'an Mesajı, (çev. C. Koytak, A. Er-türk), İşaret Yay., İstanbul 1996, 3. cilt, s. 1115.